

tegenstanders van Jacobus' godsdienstpolitiek door hen te kennen te geven dat ze met hen op één lijn stond. Zij ondersteunde hen ook financieel. Omdat haar vader het katholicisme bevorderde in het protestantse Engeland, was Mary bereid zich tegen hem te keren. Het politieke drama dat zich in het jaar 1688 afspeelde, was voor Mary dus vooral een familiedrama. Zij moest de keuze maken tussen haar echtgenoot Willem III, die plannen maakte om Engeland met een leger binnen te vallen, of haar vader, die haar er in zijn brieven fijntjes op wees dat kinderen volgens de Bijbelse voorschriften hun ouders moeten gehoorzamen. Toen Mary op 32-jarige leeftijd stierf, preekte de paus dan ook over het vijfde gebod om aan te geven dat God haar had gestraft. Zij was haar verplichtingen tegenover haar vader niet nagekomen en daarom op jonge leeftijd overleden. Uit haar dagboeken blijkt dat Mary met dit dilemma heeft geworsteld. Want zij nam de belofte die zij tijdens de huwelijksceremonie had gedaan, namelijk om haar echtgenoot te eren, te gehoorzamen en lief te hebben, ook uiterst serieus. Dat waren voor haar goddelijke voorschriften die ze niet zomaar terzijde mocht schuiven. Er was voor haar daarom maar één uitweg mogelijk. God had haar vader gewogen en te licht bevonden. Jacobus had met duivelse list geprobeerd de ware kerk te vernietigen en de roomse afgoderij in te voeren. Zij liet zich daarom in 1689 kronen tot koningin van Engeland, samen met haar echtgenoot, en suste haar geweten met de overtuiging dat God haar had uitgekozen als instrument om het Engelse protestantisme te redden van de ondergang. Zo herinnerden tijdgenoten in de Republiek en Engeland Mary ook: als een protestantse heldin, een strijdster voor kerk en geloof, die alleen ongehoorzaam was geweest aan haar vader om een hoger doel na te streven. ■

Voorvechtster van de verlichting

Elisabeth Wolff (1738-1804)

Elisabeth (Betje) Wolff-Bekker was een representant van de verlichting. Haar leven en werk kunnen goed dienen als illustratie voor de ontwikkelingen op politiek en cultureel gebied in Nederland vanaf 1750.

In de tweede helft van de achttiende eeuw ontstond in de Republiek een gemeenschap van verlichte burgers die zich aanvankelijk bezighielden met morele en culturele aangelegenheden en zich vervolgens inlieten met de politiek. Betje Wolff past goed in die tijdgeest, omdat zij met haar werken opriep tot beschaving, tolerantie en deugdzzaamheid en tijdens de Nederlandse Revolutie (1780-1787) de kant koos van de patriotten. Elisabeth Bekker was geboren en getogen in Vlissingen. Haar leven

nam een dramatische wending toen zij net zeventien jaar oud was. Zij ging er vandoor met de 24-jarige soldaat Matthijs Gargon, en hoewel ze uit eigen beweging weer naar huis terugkeerde, was haar goede naam in Vlissingen te grabbel gegooid. Omdat haar huwelijkskansen door deze affaire gering waren, trouwde zij in 1759 met de 52-jarige weduwnaar Adriaan Wolff, predikant te Beemster. In de pastorie had Betje Wolff haar eigen schrijfkamer en in 1763 publiceerde zij haar eerste tekst: *Bespiegelingen over het genoegen*.

Schrijven en dichten

Nu was de wereld van cultuur en conversatie, van geletterdheid en genootschappen voor vrouwen in de achttiende eeuw maar beperkt toegankelijk. Het publieke domein kon wel vanachter de schrijftafel betreden worden, maar niet vanaf de kathedraal. Een vrouw die mannen vanaf het spreekgestoelte de les las, bijvoorbeeld in een genootschap, was nog ondenkbaar. Wel was het toegestaan voor vrouwen om te schrijven, dichten en publiceren. Dat was in de zeventiende eeuw niet anders. Bekende dichters waren bijvoorbeeld Anna Roemers Visscher (1583-1651) en Katharina Lescaijle (1649-1711). De vrijheid die Wolff kreeg, greep zij met beide handen aan. Zij wist carrière te maken als schrijfster en werd een publiek figuur. Betje Wolff werd vooral een bekend persoon – infaam zelfs – door haar hekeldichten en scherpe aanvallen op predikanten van de gereformeerde kerk. De gereformeerde kerk had als enige geloofsgemeenschap het recht op godsdienstbeoefening. Andere protestanten waaronder doopsgezinden en remonstranten, maar ook katholieken en joden, werden slechts gedoogd. In de tweede helft van de acht-

tiende eeuw werd deze nauwe band van de gereformeerde kerk met de overheden van de Republiek steeds meer als willekeurig en onnodig gezien. Zo zag ook Wolff dat. Zij hekelde de intolerantie en het dogmatisme van orthodoxe gereformeerde predikanten die hun afbrokkende machtsbolwerk met hand en tand verdedigden. In haar satirische gedicht *De onveranderlyke Santhorstse geloofsbelydenis* (1772) gaf zij hen de volle laag. Voor haar stond het christendom niet gelijk aan een dogmatisch stelsel dat door de overheid over-eind werd gehouden, maar aan verdraagzaamheid, redelijkheid en deugdzaamheid met als fundament de Bijbel. Een open, tolerant en inclusief protestantisme, dat was wat Wolff voorstond.

Morele burger

Een andere ontwikkeling in de tweede helft van de achttiende eeuw waar Wolff bij aansloot is een nieuw burgerschapsideaal dat nog het beste kan worden omschreven als het ideaal van de 'morele burger'. Sensibiliteit, sociabiliteit en intellectuele activiteiten werden in de achttiende eeuw steeds meer als sleutel tot deugdzaamheid beschouwd.

Morele vorming, intellectuele ontwikkeling en een gevoelig gemoed waren de kernbegrippen waarmee verlichte schrijvers een nieuw burgerschapsideaal omschreven. Opvoeding en onderwijs waren daarom van wezenlijk belang. Het gezin was bij uitstek de plaats waar de sociabele deugden werden geoefend en intellectuele ontwikkeling plaatsvond. In de briefroman *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart* (1782), die zij samen met haar levensgezellin Agatha (Aagje) Deken (1741-1804) schreef, staat dit verlichte burgerschapsideaal centraal. De hoofdpersoon, Sara Burgerhart, leert door schade en schande dat vrolijk vermaak gevaarlijk is en dat de enige bestemming van de vrouw het stichten van een gezin is. Ook houden de schrijfsters de lezers voor dat religieuze verdraagzaamheid en tolerantie, deugdzaam gedrag en hard werken te prefereren is boven dogmatisme en religieuze kwezelarij, rokkenjagerij en lierefluiterij.

Matthijs Wieldraaijer
is redacteur van Kleio.

Boven: Aagje Deken.
Linkerpagina: Betje Wolff. Prenten door Antoine Cardon, naar Willem Neering, 1800. Haags Gemeente-archief.

'Vrouwen konden het publieke domein wel vanachter de schrijftafel betreden, maar niet vanaf de kathedraal'

Hoewel Betje Wolff tijdens de Nederlandse Revolutie behoorde tot het kamp van de patriotten, mengde zij zich nauwelijks in het onstuimige politieke debat dat in de jaren 1780-1787 gevoerd werd. Toch besloten Wolff en Deken na de inval van Pruisen en het herstel van het stadhouderschap de wijk te nemen naar Frankrijk, zoals wel meer patriotten deden. Pas nadat stadhouder Willem V was verdreven en de Bataafse Republiek opgericht (1795), keerden zij in 1797 terug naar Nederland. Haar laatste jaren sleet Betje Wolff in Den Haag, waar ze in 1804 stierf na een leven gewijd aan het propageren van deugdzaamheid, tolerantie, beschaving, vaderlandsliefde en een ondogmatisch protestantisme. ■

